

Rado Murnik :

Brat.

„Le meni verjemite, gospoda, meni!“ je dejal sivolasi učitelj in pogledal s svojimi še vedno živahnimi očmi po družbici, ki je sedela na vrtu vaše gostilnice, pila in se razgovarjala — o nesrečni ljubezni. „Ženska je v takih stvareh vselej — no, recimo — skoro vselej pametnejša od moškega.“

„Oprostite, da vam oporekam!“ se je oglasil mlad pravnik. „O tem ni nobene statistike.“

„Ljubezen je sladka prevara, ki se skisa prejalislej,“ se je medicinično-cinično rogal samozavesten, eleganten medicinec, dasi je bil prav on najbolj zaljubljen.

„Ljubezen . . . ah, ljubezen . . .“ je vzdihnil melanholičen uradnik, ki so ga podli jeziki tožili, da je že veliko časa in papirja potratil s svojimi prežaltavimi in prekrevljastimi pesmicami. Zadeklamiral je z lepim navdušenjem :

Angeli pojo: „Nebeško veselje!“

Demoni kolnejo: „Peklenska bolezen!“

Človek pravi: „Ljubezen!“

Potlej je sramežljivo pogledal v kozarec.

„Da, predostikrat: „Peklenska bolezen!“ je povzel bojeviti jurist. „Da je ljubezen tolikrat nesrečna, tega so največ krive naše bolne socialne razmere. V državah bodočnosti bo moralo biti urejeno tako, da se bo mogel vsak poročiti vsaj ob svojem štiriindvajsetem letu brez skrbi za bodočnost rodbinsko!“

„Ljubezen . . .“, je ponavljal mladi uradnik zamišljen skozi nos, potem pa vzkliknil: „Slava slovenskemu dekletu!“

„Slava slovenski ženi!“ so se odzvali drugi. „Slava Slovankam!“

Pravnik je malo pomislil in sprožil iznova: „Gospod nadučitelj, pohvalili ste nežni spol, da je v tem primeru pametnejši. In vendar beremo o samomorih —“

„Pri nas je to izjema, hvala Bogu, redka izjema!“ je odvrnil učitelj. „Naše dekle ne obupa tako naglo. Nekaj časa objokuje svojo

nesrečno ljubezen in toguje, saj se zdi vsakemu lepše ono, kar mu je zabranjeno; kmalu pa se dekle utolaži — prej kakor fant — in objame v božjem imenu drugega.“

Pravnik je zopet ugovarjal. Naposled je rekel učitelj: „Povedati vam hočem dogodbo, kakor se je doigrala v resnici — seveda, ako me hočete poslušati.“

„Prosimo! Prosimo!“ se je glasil odgovor in stari gospod je začel pripovedovati.

1.

Gračak Alojzij Javornik in njega sin Oton sta vročega julijskega dne po obedu sedela v precej veliki, hladni sobi rakoviške graščine in igrala preferanso.

Oče je bil postaren vdovec z bledim upadlim obrazom. Držal se je kislo, skoraj ježno; pasel je revež putiko, bolezen imovitih stanov, ki preveč jedo in pijo pa se premalo gibljejo. Ako ni spal ali bral političnih novin ali lovskih in ribiških listov, je prodajal sitnost, da se Bogu usmili. Zdaj je čemerikavo buljil v karte, molzel dolgo, rjavo brado s krivimi koščenimi prsti in nevoljno beležil številke z belim pisalom na črno tablico.

Njegov sin Oton, vitek mladenič z jako svežim, zaupljivo prijaznim obrazom, je vdano in potrpežljivo prenašal malo laskave opazke muhastega očeta. Težko je bilo igrati z njim. Ako je dobil on, je očital sinu, da meče tako narobe, kakor brljavi žganjar Miha pod Šmarno goro; ako pa je dobil Oton, mu je zopet oponašal, da ima več sreče kakor pameti, ali pa mu je zasolil kaj drugega podobnega. — Oton je bil Javornikov drugi sin; starejši, Milan, ki naj bi za očetom prevzel posestvo, je služil letos kot enoletni prostovoljec pri artiljeriji.

Na hodniku so se odprla vrata in pokazala se je dolgonoga postava starega grajskega sluge, gospoda Jerneja Cenceljna. Leseno in dostojanstveno, z važnim izrazom na obritem obličju je korakal Jernej Cencelj slovesno kakor rimljanski triumfator in ošabno tiščal nos proti višavam. Pred igralcema je ustavil svojo suhotno častitljivo postavo in položil pred starega gospoda steklenico slatine in kozarec, pred Otona pa posodo z mlečno kavo, sladkorjem in pecivom. Nato je odromal pravtako svečano kakor je priromal.

„No, povej mi kaj o Pragi!“ je velel graščak sinu malo prijazneje. „Kaj si onegavil celo leto tam?“

„Predavanja sem hodil poslušat,“ je odgovoril Oton, ki je absolviriral prvo leto pravoslovja na praškem vseučilišču. Pred dobrim tednom je prišel domov na počitnice. Mislil si je: Šele danes me to vpraša, kakor so stari Grki šele čez več dni vprašali gosta, kdo je in odkod.

„K predavanjem se ti menda ni preveč mudilo. Predavanja si si prihranil menda bolj za nazadnje. Zato ne govori o tem na prvo sapo!“

„Ogledaval sem mesto in okolico. Krasno je tam. In koncerti, gleda—“

„In krokal? Krokal nisi nič?“

Oton se je namuzal in odgovoril: „Včasih že tudi! — V gledališčih . . .“

„In dekleta? Kaj pa dekleta?“ Gledal je sinu strogo naravnost v oči.

„Nič, papa!“ Oton je pogledal v kavo in veslal z žlico po njej.

„Nič. Nič. Kaj se to pravi, nič?“ je godrnjal oče. „Hm, nič! Kako nič?“

„Nekatere so se mi zdele jako lepe.“

„Jako lepe. Aha, vidiš ga? Jako lepe. Pa?“

„Nisem dosti mislil nanje.“

„To je bilo prav, Otone! Le ženske lepo na miru pusti, dokler si še taka ničla, dragi moj! Kadar boš kaj, pa delaj, kar te bo volja!“

Po tem prijaznem pogovoru je bila „popoldanska seja“ pri kraju. Oton se je oddahnil in šel v svojo sobo. Gledal je na dvorišče, na prostor med graščino in parkom. Par vrabcev je skakalo po belem pesku in čivkalo vedno eno, vedno eno.

Dasi mu je jako ugajalo v Pragi, se je bil vendar veselil počitnic doma na Rakovici, zakaj prejšnja tri leta jih je preživel pri teti Lizi na Štajerskem. Začetskoma se je čutil doma popolnoma srečnega in zadovoljnega. Lazil je po poraslem ohribju, se kopal v Savi, lovil ribe, hodil k delavcem na polje ali pa v grajski mlin, ki ga je imel v najemu mlad, še neoženjen mlinar, poležkaval pod orehi in tepkami na rebri pod gradom. Jako lepo se mu je zdelo doma, toda včasih je začutil duhomorno samoto in praznoto; tedaj je zakoprnelo v njem po daljavi, po neznanih lepotah sveta.

Nehote je vzdihnil. Obrnil se je od okna, snel puško s stene, opasal pas za patrone in odšel po stopnicah.

Veličastnemu podvorniku Jerneju Cenclju so se posmehljivo nakremžila široka usta. — Studiosus juris Oton Javornik je bil slab lovec. Sreča, da ga ni nikdar tlačila in davila huda mora lovske strasti in lovske častihlepnosti, sicer bi bil moral kar obupati. Na tarčo ni streljal še tako slabo, divjačine pa za zlomka ni zadel nobene. Oče se mu je rogal, da bi Oton že tudi pogodil in podrl pravega živega srnjaka, ako bi bila ta zver tako velika ko pincgavska kobilica. Navzlic temu je navdajalo Otona veselo upanje, da danes ali jutri prinese domov, če že ne divje race, pa vsaj vrano ali kavko.

2.

Dan je bil krasen.

Z radostnim in hvaležnim srcem je užival Oton divoto vonjavega gozda. Sedaj je opazoval detla, ki je strastno bobnal po votlem deblu, sedaj ogledaval mravljinčji grad, sedaj zopet občudoval gibko veverico, ki je kakor za zabavo predrzno telovadila od veje do veje, od drevesa do drevesa. Po zraku so godle in plesale zlate muhe, pisane živalce so tekale po mahu in listju, po koreninah in kamenih. Včasi je krenil v stran, gledat samotno divjo cvetlico ali krasnobarvno gobo. Mlada duša se mu je širila ob mislih na čudovito bogastvo, lepoto in raznolikost zagonetnega stvarstva. Tedaj je čutil mnogo manj ono otožno praznoto, ono nejasno hrepenenje, ki teži občutljivega mladega duha.

Dospel je do senčnatega kraja ob Savi. Sedel je pod hrast, se naslonil ob drevo in gledal po bistri reki. Naposled je zaspal ob šumenju in pljuskanju valov. Ko se je prebudil, se je solnce že bližalo zapadnim vrhovom. Obrnil se je proti domu. Korakajoč ob Savi je nedaleč od brega in le malo više nad njim zagledal leseno kočo tikoma ob gozdu.

Pred bajto je bilo zloženo nekaj polen in butar, blizu vrat je vabila nizka klop. Zraven kočice so se sušile ribiške mreže, razpete na kolcih. Pri bregu je bila priklenjena velika plav za ljudi, živino in vozove. Ob kraju voda ni drla tako hitro kakor nasredi; blizu plavi so se manjši vali zibali ko srebrne kačice.

Tedaj je iz okajene bajte prišlo s prožnim korakom mlado dekle in sedlo na klop.

Oton je nehote obstal in gledal, gledal! Mladenki je bilo morebiti šestnajst, kvečemu sedemnajst let. Bila je bosa, oblečena v slabo ponošeno obleko. Solnčni žarki, že precej poševni, so z milo svetlobo obsevali njen polni, mirni obraz in trepetali na njenih razpletenih dolgih zlatordečih laseh. Otonu se je zdelo, da se izpreletavajo in poigravajo na njih zlati metulji. Sanjave oči, zelenomodre kakor Sava, so ji zrle po hitri vodi, tupatam peneči se ob sivih skalah.

„Mana!“

Zganila se je, ko jo je poklical in stopil pred njo. Gledala ga je radovedno, deklinško boječe, ne ravno prijazno, gledala ga je kakor dete, preplašeno iz sanj. Prislonil je puško k bajti.

„Manica, ali me ne poznaš več?“

Povesila je resne oči pred lepó oblečenim mladim gospodom in pomajala z glavo in živo je zagorelo zlato njenih prekrasnih las! Sram jo je bilo slabe obleke, razpletenih kit, golih nog. Vstala je, da bi se odmuznila skozi odprta vrata:

- Ali Oton jo je naglo ujel za roko in dejal prijazno: „Javornikov
 • Oton sem, z Rakovice. Ali me res ne poznaš več?“

Za trenutek je dvignila goste trepalnice in zardela, ker jo je še vedno držal za roko.

„Jaz pa tebe nisem izgrešil iz spomina, Mana! Res me ni bilo nekaj let tukaj doma, no, pa bi se me vendar lahko spomnila, saj smo se mi trije s starim Jernejem tolikrat vozili tod po Savi.“

Manino obličje je obšnil prijaznejši žarek; vendar je izvila Otonu potno roko.

„Kajne, zdaj se me spominjaš?“

„Se.“

„Sediva malo tukajle in se kaj pomeniva!“ je velel s prosečim pogledom, jo rahlo potisnil na klop in prisedel. „Kako si vzrasla, odkar te nisem videl!“

Mano je trla še zmerom huda zadrega, gledala je v stran, na klop, na mreže...

„Ali sem ti tako tuj?“ je vprašal in jo zopet prijel za roko. „Poglej me, no, malo prijazneje! Včasih sva bila prav prijatelja!“

„Kakšna sem!“ je izpregovorila tiho in izkušala svojo malo, trdo rjavo roko zopet izviti iz njegove mehke bele desnice. V gozdu se je drla šoja.

„Ali so lasje skrbno spleteni in natančno razpredeljeni na prečo in v kite, to naj ti ne dela preglavice, pravtako malo kakor to, če si obuta ali ne! Ali je res tako lepo, če prenaša človek tujo kožo, kožo neznanega teleta na nogah?“

Mana se je nasmešnila. Njena roka se je le še zdajinzdaj rahlo zvijala v njegovi, kakor ujeta ribica. Jata divjih golobov je letela preko Save in se žurila v nočišče. Mana je gledala za njimi.

„Če bi bil slikar, bi te naslikal tako, kakršna si zdajle!“

- Pri tej priči se mu je izmuznila in vstala. „Oča!“ je zašepetala
 • in pogledala po Savi doli. Tudi Oton se je ozrl tja, toda videl ni nič; pač pa je slišal bližajoči se šum veslanja.

„Nič se ne boj, Mana, takoj odidem, da ne boš zmerjana zaradi mene! Vem, tvoj oča so pravtako pusti kakor moj. Kdaj te bom mogel spet videti?“

„Ne vem.“

„Včasih si pasla na pašniku tamle med hosto. Prideš tja, Mana?“

Zardela je in uprla oči v tla.

„Manica, prosim, pridi, no! Morebiti jutri popoldne?“

„Ne vem.“

Še enkrat ji je stisnil vlažno roko in prijel za puško. Za hipec mu je pogledala naravnost v oči in nekaj je zatrepetalo v njem. Naglo

se je obrnila in izginila v kočo. Kmalu nato je priveslal ribič Aleš. Oton ga je motril izza grma.

Stari Aleš je bil širokopleč, visoko vzrasel korenjak, mršav pa žilav, že nekoliko sključen. Oči so mu zrle temno, malone odurno. Kadar ni imel drugega dela, je pomagal v grajskem mlinu; na plavi ga je tačas nadomeščala Mana. Prevelike prijaznosti in jezičnosti mu ni mogel očitati nihče, saj Aleš po ves dan ni izpregovoril božje besedice, ako ni bilo nujno potrebno. Le kadar je čepel v edini gostilnici rakoviške vasi, se mu je odvezal jezik in je dokaj zgovorno zabavljal gospodi, davkom in vsem krivicam tega norega sveta. Hvalil je samo svojo rajnico ženo Cilo.

Veselo razburjen, s presrečnim občutkom človeka, ki je nenadoma našel prelep zaklad, je koračil Oton navkreber proti graščini, že odeti v večerne sence. Privihralo je nad njegovo doslej spečo dušo kakor pomladanji vihar nad miren gaj — očarala ga je sladka opojnost in on se je vdal novim mladim čustvom rad, rad, ne da bi se obotavljal, ne da bi pomišljal, kdo je Mana in kdo je on. Neprenehoma se mu je smejala mlada sreča z obraza. Stopal je brzo in tako lahko, kakor da ga vznášajo krila.

„Kako lepa je postala! Ah, Mana, zakaj nisi pri nas na graščini? Da bi bilo le že jutri, jutri! Bogve, ali se vidiva? Da le ne bi bilo njenega očeta, čemerike kisle! Slabo se ima Mana doma, prav kakor jaz; obadva sva siroti. Jutri ji moram povedati, kako jo imam rad! Lepo je bilo danes, a še lepše bo jutri . . .“

Čisto drugačen, nego je odšel, se je vrnil domov. Papa je bral in se ni dosti zmenil za sina. Oton je bil tega kaj vesel. Jel je prebirati političen dnevnik, toda vrele misli so mu venomer uhajale doli k ribiški koči. Zoprna in jalova se mu je zdela politična modrost. Zdaj se je vozil z Mano po Savi, zdaj sta hodila po gozdu, zdaj sta sedela pred leseno hišico. — Zunaj je jela pihati močna sapa.

Oton je odložil novine in želel papanu lahko noč. Ko je odhajal z gorečo svečo, je nehote pogledal sliko, visečo na zidu. Kazala je njegovega očeta v mladih letih: zdrav moški obraz z lepo oblikanim belim čelom, s ponosno obokanimi obrvmi in finim, čisto ravnim nosom. Postal je nekaj trenutkov pred portretom in odšel v svojo spalnico.

Po davnoznani navadi ljubečih mladeničev ni mogel zaspati. Slonel je ob oknu, hladil vroče čelo v nočnem vetru in mislil na Mano.

„Mana ima skoraj čisto tako čelo, take obrvi in tak nos kakor papa na sliki,“ mu je šinilo po glavi, potem pa ga je zbolelo: „Bogve, če si Mana ni izbrala že drugega?“

Dolgo je še sanjaril ob oknu in užival vso sladkost in vso bridkost prvih zaljubljenih uric. V višavah nad graščino in gozdovi pa se je podil hud veter, kakor bi hotel upihniti svetlo luno in vse zvezde.

3.

Drugo jutro se je Oton prebudil šele pozno. Po zajtrku je šel v park, ki je bil precej zanemarjen. Zamišljen je hodil pod starim drevjem. Pojavljala se je reakcija. Glava in srce sta bojevali prvi boj.

„Kam jadraš!“ mu je očital razum. „Pusti na miru, kar si pričel! Pozneje utegne biti prepozno. Pokvariti utegneš bodočnost Mani in sebi!“

„O, zakaj nisem preprost kmetiški sin!“ je vzdihnil. „Kako srečen bi bil zdaj! — Kaj pa — ako bi se pokmetil? Ako bi se vrnil k prirodi? Toda — ali se ne bi mogla Mana v par letih izobraziti v dekliškem zavodu? Plačalo bi se od dote, ki jo imam po materi. Kaj bi rekel papa? Smejal bi se mi. Ubil bi me s svojim zaničljivim posmehom! Kaj naj storim? K Savi doli me ne bo več! Na Štajersko se popeljem k teti Lizi. Tam je dosti veselih tovarišev in zabave. Že jutri odpotujem!“

Tako je sklenil moško in si energično potisnil slamnik v čelo.

Onega popoldne ni vzel puške s sabo, ampak odpeljal se je s kolesom. Nekaj časa je vozil po veliki cesti, kmalu pa zavil v stran in nazaj. Ko ni mogel več kolesariti po slabem potu, je skril kolo v grmovju in odšel. Kam? Proti ribičevi koči!

„E, kaj! Enkrat jo moram še videti — saj jutri osorej bom že na Štajerskem . . .“

Previdno se je bližal Aleševi bajti. Nikogar doma. Poparjen je obstal. Pogledal je v hlev. Prazen.

„Mana pase!“

Odhitel je skozi hosto na pašnik in kmalu zagledal Mano pred gozdnim robom. Oblečena je bila kakor včeraj, samo lepši predpasnik je imela in lasje so bili spleteni v dve dolgi kiti. Z leskovo vejico je odganjala kravi muhe in obade.

Ko je stal Oton zopet pred Mano in ji pogledal v čudovito čiste, čarobno lepe oči, je zagibalo v njem kakor včeraj in močnejše je vzplamtela ljubezen.

„Mana, kako me veseli, da sem te našel!“ je vzkliknil, dvignil eno njenih težkih kit in poljubil zlate lase. Ona je začudena zrla vanj. „Manica, pojdi, sediva tamle na skalico, povedati ti moram nekaj važnega!“

Nekoliko korakov dalje, v gozdu, takoj za njegovim robom, je sivela nizka skala, kakor nalašč za dva sedeža. Ondukaj sta sedla. Oton odkraja ni mogel najti pravih besedi. Mana se mu je zdela danes še lepša nego včeraj in kar ni se je mogel nagledati. Štajersko teto Lizi je sedaj popolnoma pozabil.

Ves razburjen je šepetal: „Mana, vso noč nisem mogel spati. Zmerom sem moral misliti na te. Ti moraš biti moja pa nobena druga ne!“

„To ni mogoče,“ je dejala po kratkem molku in pometala z zeleno vejo po tleh.

„Zakaj ne? Imaš že drugega fanta?“ Obledel je in nepotrpežljivo pričakoval odgovora.

„Nimam.“

Oton se je globoko oddahnil in si z robcem otrl potno čelo. „Povej, Mana, zakaj ni mogoče? Ali me ne maraš?“

„Jaz nisem za vas —“

„Ne vikaj me, Mana!“

„Jaz nisem za vas, vi pa za me ne!“

„Kdo pravi to?“

„Vi boste imeli gospo, tako, ki bo nosila klobuk —“

„Klobuk! Saj ga boš ti tudi lahko!“ je dejal in preden je vedela kaj in kako, jo je objel in poljubil na mala usta. Potem ji je začel razlagati svoje načrte glede njene izobrazbe. Ugovarjala je, ali on ji je ovrigel vse pomisleke. Gotovo je bil takrat tudi sam preverjen, da bo tako ravnal in da pojde vse po njegovem.

Odslej sta se večkrat shajala na tem prijetnem, skritem kraju. On je navdušeno zidal gradove v oblake, ji opisoval velikomestno življenje, prekrasne praške palače, cerkve, mostove in druge zgradbe ter ji pripovedoval mične povesti, ona pa ga je verno poslušala. V kratkem se ga je privadila tikati in poljubljati. Bila sta srečna.

Že so šumele čebele po nežnordeči ajdi in na pokošenih travnikih so dvigali podleski svoje lepe klobučke. Graščaku Javorniku se je poslednji čas jelo čudno zdeti, da je sin tudi sedaj tako malo doma, ko je poslal svoje poškodovano kolo ljubljanskemu mehaniku v popravo. Dolgo je ugibal oče, kje bi bil „mladi bedak“ kaj iztaknil!

„Aha!“ je vzkliknil solnčnega popoldne zadovoljno in si dejal desni kazalec na čelo. „Fant je zaljubljen! Cherchez la femme! je učil že navihani Sokrat. Kje je magnet? Kod lazi naš muc? He — Jernej!“

Prikorakal je veličastni gospod sluga Jernej Cencelj, ki je prej v sosednji sobi lovil muhe za kratek čas.

„Jernej, ti imaš dober nos, fin nos, tenak nos, da malo takih! Zato pojdi, Jernej, in izvohaj, kod lazi ali kje tiči moj sin Oton, da ga ni skoraj nikoli doma. Tako, Jernej, le pojdi pa srečno izvohaj! Pa da mi ne boš morebiti kaj klepetal drugim ljudem o tem, veš! Zbogom, Jernej!“

„Gospod, ne vem, kako bo,“ se je branil Jernej Cencelj in nedolžno gledal graščaka. „Za take stvari —“

„Zdaj bi moral biti že na dvorišču, Jernej!“

„Za take stvari nisem sposoben, ne zamerite mi, prosim!“

„Ali si še zmeraj tukaj, Jernej? Zdaj bi bil že lahko izvohal in mi poročal, Jernej! Ali ti nisem že povedal, da imaš izboren nos?“

Pojdi, poišči ga! O, Jernej, Jernej! Ti še ne veš, kako si prekanjen! Najdi ga!“

„Če pa ne bo nič?“

„Pojdi!“ je zarohnel graščak, da je ubogega Jerneja kar odneslo skozi vrata.

„Danes jih bo slišal poba bedasti!“ se je ljutil graščak na sina. „Mladino treba večkrat ustaviti in ponižati, če ne se prevzame in podivja.“

4.

Klavrno je krevsal sicer tako ponosni Jernej Cencelj z Javornikovega gradu.

„Najdi ga! Najdi ga!“ je jezno oponašal graščaka in mahal oberoč, kakor bi hotel v višave. „Kje neki naj iščem izgubljeno ovco?“

S kislim obrazom je prikrevsal pred rakoviško vas in po temnih možganih mu je blisnila svetla misel: „Kje neki bo Oton? — V gostilnici! Mladiček ni tako neumen kakor starček, da bi ves božji dan doma prežvekoval lažnive novice. Pa stopimo v imenu božjem malo k Mohoriču, saj bomo takoj plačali!“

Poklical je poliček in se jel ljubeznivo pogovarjati z debelo krčmarico; mimogrede je vprašal, če zahaja mladi gospod Javornik kaj sem? Mohoričeva mamka so odgovorili, da jih je počastil le dvakrat ali trikrat in kmalu odšel.

„Nekaj sem že izvohal,“ se je oveselil Jernej Cencelj. „Nekaj bom že mogel povedati doma!“

Naročil si ga je še poliček, da bi se okrepčal za nadaljnje težavno poizvedovanje. Ko je izpil in plačal, je pohvalil vino, se priporočil in odkolovratil.

„Če ga ni v oštarijici, ga v cerkvici prav gotovo ne bo! Kaj pa nemara pri gospodu župniku? Pojdimo zdaj malo k mežnarčku Bučarčku, ki je tudi dokaj pameten možiček in ga prav tako rad vliva vase kakor jaz. Pojdimo in pobarajmo!“

Drobnooki cerkovnik Bučar je izpovedal, da je bil graščakov Oton le dvakrat pri gospodu Tomažu, obakrat dopoldne, in da sta se mnogo pogovarjala in smejala. „Nekaj kratov pa sem ga videl, da jo je mahal proti Savi doli,“ je dodal prijazni možiček.

„Proti Savi?“ je ponavljal Jernej in težko zakrival svoje veselje, zakaj razsvetlila ga je druga sijajna misel. Razgovarjal se je še nekoliko časa, potem pa po ovinku krenil proti reki. „Ob Savi mu cvete rožmarin, aha, ob Savi! In temu rožmarinčku je ime Mana! Vidiš, Cenceljček, pa si res bolj navihan, kakor si sam mislil! Približaj se zdaj lepo tiho koči ribiča Aleša in vohaj tam okoli! Vohaj, Cenceljček, vohaj!“

Medtem sta sedela Oton in Mana vsa srečna v gozdu na svoji skali, na prestolu ljubezni — tako jo je imenoval Oton — in se tiho pomenkovala.

„Živela bi torej rajša na kmetih kakor v mestu?“

„Rajša. Z očetom sva bila večkrat v Ljubljani. Tako čudno mi je bilo vselej med tistimi visokimi zidovi! Zdelo se mi je, da sva ujeta, in tako čudno so me pogledavali mrzli mestni ljudje! Če sem se obrnila, sem videla, da gledajo za mano bleda gospoda in drugi, kakor bi bila naredila kaj slabega.“

„Moja ljubica je nenavadno lepa,“ jo je prekinil Oton in jo poljubil.

„Kar bala sem se, veš! Posebno sem se bala tistih prismod, tistih škriccev. Grdo bi bilo in greh, če bi ponavljala nerodne besede, ki sem jih slišala od mladih pa tudi od starih dedcev. Nobeden naših kmečkih fantov ne kvanta tako trapasto in nemarno! Greh in grdoba sta v teh hudobnih očeh. Vselej sem hvalila Boga, kadar sem spet zagledala našo Savo! Najrajša bi ostala zmeraj tukaj!“

„Z mano pojdeš pa vendar rada v mesto?“

„S tabo že, s tabo, kamor hočeš.“

„Vsako leto prideva poleti za nekaj časa sem.“

„Kaj pa imaš tukaj ob pasu, Oton?“

Pokazal ji je svoj revolver.

„Oton, daj meni to pištolino!“

„Čemu neki?“

„Treščim jo v Savo!“ je dejala in segla po orožju. On se je zasmejal in spravil revolver.

Mana se je delala jezno. Ozrla se je in ugledala kravo v zelniku konec pašnika. Pognala jo je nazaj, nato pa nabrala šopek ciklamnov in ga vtaknila Otonu v gumbnico.

„Mana! Moja ljubica, moja zlata ljubica!“

• Tačas je stisnil Jernej Cencelj svojo dolgo, ozko postavo za široko bukev ne daleč od „prestola ljubezni“.

„Vse izvohal!“ se je radoval natihome. „Vidiš, Cenceljček, stari grajski volk je imel čisto prav. Tako si prekanjen, da še sam ne veš, kako! Tak je torej ta spak! Aleševo hodi mladi gospodek ogledavat in kar v hosti vasuje kakor cigan! Gospodič je še ves neumen, pa saj jaz tudi nisem bil dosti bolj pameten, ko sem bil še tako mlad in — gospod Alojzij tudi ne! Otonček dela preglavico svojemu očetu, kakor jo je delal Alojzij svojemu. Taki so gosposki metulji! Oton z Mano — Alojzij pa s Ciliko, ki jo je potem vzel Aleš, najbolj neslan in najgrši dedec v devetih farah naokoli . . .“

„Beži, no, beži, Mana, saj me nimaš čisto nič rada!“ je rekel Oton nekoliko glasneje.

Mana mu je ovila roke okoli vratu in mu gledala čisto od blizu v oči. Njen jezik ni znal govoriti o ljubezni; o njeni ljubezni so govorile samo izrazite mile oči in povedale več nego najslajše besede. Rahlo je šepetalo nad njima napol uvelo listje, rahlo so se ob skali zibali ciklamni v nežnem gozdnem dihu.

„Presneto se imata dobro, no!“ je priznal Jernej Cencelj sam pri sebi. „Zdaj jima godejo nebesa — zvečer bo pa druga! Tak je ta spak! Lepa je pa ta punca, ta ribičeva Mana, res, prav lepa je, še lepša kakor njena mati Cila, ki ji tudi ni bilo para daleč tukaj naokrog noter gori do Kranja in Radovljice, če kaj vem in se ne motim. Pa kako naglo je vzrasel deklič! Kakor tam konoplja, če je dobra letina. Vre, krop vre, ti spak, ti tak! — bogve, kaj se bo izkuhalo? Nekaj bo, kar že bo. No — dobro sem izvohal, nič mi ne bo mogel stari godrnjavs. Kaj bi še dolgo prežal tod okoli! Dobro se imata Oton in Mana. Naj se! Ali je meni kaj mar? Nič. Ali sem komu varih? Nikomur, ne Otonu pa ne Mani. Kaj bi potemtakem vtikal svoj nedolžni nos v krop! Poglavitno je zdaj to, da o pravem času in srečno odnesem pete. Tak je ta spak!“

Modri Jernej Cencelj se je nemudoma odtihotapil in srečno odnesel svoje suhe pete nazaj proti Rakovici. Ko je dospel do Mohoričeve pivnice, pa mu ni dalo, da bi šel kar tako mimo.

„Pa stopimo, sveti križ božji, še malo k Mohoriču, saj ne bo zastonj! Dobro sem izvohal, to je vredno še en poliček. Treba je, da si malo podprem korajžo, zakaj stari nergač bo hud kakor sam Satan! Ali bo zagodel sinu in morda še meni, Bog pomagaj dvakrat in trikrat!“

5.

„Dobro dolgo ga ni,“ se je jezil graščak Javornik, ki je sedel pri oknu in težko čakal, da se povrne sluga.

Toda Jerneju Cencelju se nikakor ni mudilo. Ko je kolovratil mimo grajskega vrta, se je celo malce ustavil in računal: „Tri poličke sem ga, to je štirinajst grošev in dva krajcarja; za šest grošev sem pa obrabil čevljev in obleke, je pa cel goldinar izgube. Ti spak, ti tak!“

Pobral je lepo jabolko v travi in jel žvečiti, da ne bi preveč dišal po vinu. Ko se je približal grajskemu poslopju, je pospešil korake, izvlekel velik robec in se brisal po licu.

„No-o? Ali si izvohal?“ je vprašal graščak, ki se je preselil na stol k mizi.

„Izvohal, gospod!“ se je odrezal Jernej Cencelj in se neprenehoma otiral po obrazu in vratu. „Vse sosednje vasi sem obletal in se potil —“

„Pri Mohoriču.“

Cencelj si je mislil: Zdajle je pravi čas in zinil ponižno: „Dva polička sem ga pa res, tako je bilo vroče . . .“

Gospod mu je vrgel srebrn goldinar na mizo. Jernej ga je naglo shranil in povedal, kje in kako je našel mladega gospoda.

Grašček plane pokoncu. Ves rdeč v obrazu, zaškriplje z zobmi, se opira oberoč ob mizo in strmi srepo v Cencelja, ki prestrašen stopi nekaj korakov nazaj. Takega ni videl svojega gospoda še nikoli ne.

Težko omahne razburjeni mož na stol nazaj. Ustne mu trepetajo, duši ga. Slabotno zajeca: „Vode!“

Jernej mu da piti. Ko gospodu odleže, veli slugi: „Kadar se moj sin vrne, naj pride precej k meni. Na! (Podari mu še en goldinar.) Ti pa molči! Pojdi!“

Podvornik je veselo pobasal denar in izginil, toda samo na hodnik; ondi je pazljivo vlekel na ušesa.

Ko se je Oton vračal domov, se je zamaknil v misli, ki mu niso bile nove, pač pa so danes vrele močnejše: Mana je popolna v svojem prirodnem bitju. Mana je del prave, nepokvarjene prirode, kakor je reka, gora, skala, cvetlica, drevo, sokol . . . Nobene primesi ni, ki bi motila in kalila praenoto in pračistoto njene prirodnosti. Taka je Mana. Kakšen sem pa jaz? Jaz sem napol umeten produkt. Bleda učenost in hiperkulturna mehkužnost sta mi zamorili malone vso prirojeno prirodnost. In kaj nameravam za prihodnost? Zamoriti nameravam še tiste žalostne ostanke prvobitne prirodnosti v zatohlih dvorinah velikošolskih in pozneje v pustih pisarnicah ob mrtvih črkah. Kaj bo sad vsega mojega mučnega prizadevanja? To, da se docela pogreznem v neprirodnost in da me še močnejše vklenejo verige kulturne sužnosti. — Upri se! Razbij te verige! Bodi človek, ki živi po naturi in sredi nje, človek, ki je sam svoj gospod, bodi kmet! Vrag vzemi jus! Vrag vzemi vso učenost! Oktobra pojdem k vojakom, da odslužim prostovoljsko leto, potem pa za eno leto v Klosterneuburg ali kam drugam, da praktično proučim poljedelstvo in sadjarstvo. Mana se nauči pri moji teti Lizi vsega potrebnega, pri blagi teti ne more izgubiti čara prirodnosti. Po dveh letih se poročiva. Papa naj reče, kar hoče! Kar hoče! Ako mi bo zoprval in odtegnil podporo, mi bo pa pomagala teta!

Nobenega protislovja ni opazil v teh mislih in sklepih, nobene napake. Veselilo ga je zlasti, da čuti v sebi živo moč, vso jalovo preteklost, „to hinavsko maškarado“, vreči od sebe — prevzelo ga je opojno veselje, da more postati „človek, pravi človek“.

Večerilo se je. Netopirji so letali nad sadnim vrtom in grajskim parkom.

Oton hiti po stopnicah. Zamišljen, z uklonjeno glavo sedi oče pri mizi, podpira glavo z rokami.

„Takoj mu povem!“ sklene Oton. Oči se mu bliskajo, čuden žar odseva od njih. Graščak šele sedaj zapazi sina in se premakne. Osupel mu gleda v plamteče oči in odpre usta, toda sin ga prehití in mu jame razkladati svoje načrte za bodočnost.

„Oton, Oton, kaj ti je?“ deje oče žalostno in trudno, s hripavim glasom.

Sin se začudi. Pričakoval je, da ga bo papa poleg svoje navade zasmehoval, zbadal, v nič deval, zmerjal. — Jernej Cencelj prižge svetilnico in odide.

„Poslušaj me, ljubi moj sin! Pustiti hočeš jus, pa vendar nameravaš zopet v šolo. Hvališ in občuduješ Manino prirodnost in vendar želiš, da bi bila kolikor toliko izomikana. Prosim, dragi moj, kje je tukaj logika? V tvoji vroči glavi se vse prehitro skuha. Mlad si še. Stoj — ne očitam ti — še si jih boš želel nazaj, zlata leta mladostna. Pokmetil bi se rad, češ, da boš živel bolj prirodi primerno in da se ti ne bo treba suženjsko klanjati in pokoravati puhlim glavam. Verjemi mi, dragi moj, tudi kmet ni svoj — o kaj! — kmet je suženj svojih hlapcev, dekel in delavcev. Toda o vsem tem se pomeniva drugikrat, danes sem pretruden. Le še glede Mane! — Mana ne more biti nikdar tvoja žena!“

„Zakaj ne?“ se razburi sin in stopi bliže k mizi.

„Nezakonsko dete je —“

„Naj bo! Zame ga ni predsodka. Predsodki — budalost!“

Oče vzdihne in pravi tiho: „Saj ne rečem, da bi vaju to oviralo. Ali . . . Oton . . . Mana je moja hči . . . Ti si njen brat!“

„Mana — moja popolusestra . . . ojoj!“ zaječi Oton, kakor bi čutil nož v prsih. V glavi se mu vrti, krčevito pritiska roko na srce in ves bled ko mrlič se opoteka proti mizi. Zgrudi se na stol in zakrije obraz z drgetajočima rokama.

Tiho je v sobi. Čuje se le hitro, močno sopenje razburjenega očeta in sina.

Nenadoma se Oton dvigne in poda očetu desnico, rekoč: „Papa, jutri odpotujem!“

„Kajne, k teti Lizi? To bo najbolje. Tvoj sklep me jako, jako veseli.“

„Lahko noč!“

„Lahko noč, dragi Oton!“

Ono noč so slišali Otona še dolgo hodečega po svoji sobi. Drugi dan so ga našli ležečega pri skalí v gozdu za ribičevo kočó. Na ožgani suknji mu je rdel napol opaljen in osmojen šopek ciklamnov. Desnica je oklepala revolver. Streljal je bil dvakrat; šele drugi strel je zadel srce.

*

Učitelj je umolknil.

„No — in polusestra Mana?“ so drezali poslušalci.

„Mano so morali siloma odtrgati od mrliča. Dolgo je togovala za njim ... no, in potem ... kaj je hotela revica? Vzela je grajskega mlinarja. Imela je lepo doto. Vsi smo vedeli, od koga. Imenitni Jernej Cencelj je vse razbobnal in raztrobil. Vsako leto okraši mlinarjeva Mana bratov grob s ciklamni.“

„Vaša povest ne dokazuje ničesar, gospod nadučitelj!“ je dejal bojaželjni jurist.

„Saj tudi nisem hotel kaj dokazati,“ je mirno odgovoril stari gospod.

„Zlata prva ljubezen!“ je vzdihnil melanholični uradnik in ponavljal: „Angeli pojo ...“

Medicinec pa je duhovito: „Gorenjsko grozdje, prva ljubezen in prve pesmi so navadno kisle. Tak je ta spak! — Marička, še enega!“

Igo Gruden:

Melanholiija.

Ko tiha me zamišljenost objame,
da sebi čoln se zdim, ki val ga nese,
ko pred oči mi dahnejo zavese
prežete z vonjem čudežne omame,

ko pesmi, ki v sanjavost zaigra me,
najtišji glas se v mehke vale trese
in nad menoj nebo v brezkončnost pne se, —
o draga, vem: tedaj ti misliš name.

Ko tvoja misel bežna kakor ptica
nemoteno se dvigne iz daljave
in v mraku njena nežna perutnica

spusti se k meni iz noči sanjave:
ti kot moštranca v bajni blesk zajeta
stojiš pred mano čista vsa in sveta.

